

УДК 347.4

ГУЙВАН П. Д.,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
професор
Полтавського інституту бізнесу

ТЕМПОРАЛЬНІ ТА СУТНІСНІ ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК КРИТЕРІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА

Анотація. У статті проаналізовано європейську та українську практику застосування принципу правової визначеності. Вивчено прояви даного явища у процесі правотворення та правозастосування. Вказано на численні випадки неправильного тлумачення правозастосовними органами даного принципу. Розглянуто практику, що стосується обґрунтованості та визначеності судових рішень. Підкреслено незаконність судового застосування актів, які не мають чинності, до відносин, що регулюються, або не були належним чином оприлюднені.

Ключові слова: зворотна дія норми у часі, правова визначеність, оприлюднення акту.

Постановка проблеми. Досить часто, як свідчить практика, національні суди не забезпечують право учасника процесу на отримання повного та обґрунтованого рішення у його справі. Між тим, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) наголошує, що право на доступ до суду включає у себе й право на ухвалення справедливого рішення по справі. Одним з елементів справедливого судочинства та верховенства закону є правова визначеність (legal certainty). Верховенство права передбачає, що дії органів влади мають обмежуватися заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які, зокрема, дають можливість передбачити примусові заходи, що будуть застосовані представниками влади у тій чи іншій ситуації. З урахуванням такого підходу особа може впевнено планувати свої дії [1, с. 90].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях даний принцип оцінюється по-різному. Окремі дослідники взагалі не визнають означених вище правових засад. Ці науковці вказують на відсутність підстав для визнання принципами права не лише ідеї «правової визначеності», а і більш загальної ідеї «верховенства права», бо вони, якщо і існують реально, то лише у межах потенції плідної наукової концепції [2, с. ч 46]. Але все ж більшість учених займає протилежну позицію, оцінюючи правову визначеність як іманентну складову принципу верховенства права. При цьому деякі з них сприймають дане явище дуже завузько, як вимоги

до змісту нормативного акту та його однозначного застосування у процесі. Та, попри намагання цих учених оцінювати коментований принцип у звуженому форматі – тільки у його процесуальному значенні [3, с. 52-53], більшість науковців однакові у тому, що правова визначеність як юридичний принцип має декілька взаємопов'язаних аспектів, що забезпечує його загальноправовий характер [4, с. 9; 5, с. 24-25]. Зокрема, наголошується, що правова визначеність є еkleктичним поняттям, яке об'єднує найрізноманітніші вимоги до якості закону та правозастосовної практики [6, с. 14-16].

Такі доктринальні розбіжності пояснюються тим, що Конвенція з захисту прав людини та основоположних свобод не дає чіткого визначення та нормативного змісту досліджуваного наразі явища. Тож, при науковому вивченні питання, насамперед аналізується прецедентна практика Європейського суду, яка надає правовій визначеності досить широкого тлумачення. Таким чином, зміст використовуваного наразі терміну «правова визначеність» є результатом тлумачення Конвенції Європейським судом, акти якого є джерелом права України. Власне, сутнісна інтерпретація змісту правової визначеності Судом не є однозначною з огляду на еволюційне пізнання ним тексту основних положень Конвенції [7, с. 40-42]. Але ЄСПЛ послідовно намагається поєднати вимоги правової визначеності з вимогами принципу правової безпеки. Європейський Суд при цьому вказує, що мета останнього, який, як і правова визначеність, є «однією із найважливіших складових верховенства права та правової держави» [8, с. 7].

Юридичному дослідженню у даній сфері присвячені праці таких науковців, як Л. Богачова, М. Козюбра, А. Колодій, С. Погребняк, А. Приймак, О. Толочко, А. Хворостянків, М. Цвік, С. Шевчук та ін. Серед зарубіжних науковців, які вивчали тему правової визначеності, слід згадати В. Брюггера, В. Кернза, Л. Фуллера, Т. Хартлі, Б. Таманагу. Разом з тим, не можна вважати, що аналізу сутності права особи на отримання судового рішення, яке відповідає вимозі правової визначеності, у науковій літературі приділено достатньо уваги. Практичне та доктринальне забезпечення даного принципу наразі ще далеко від завершеності. Наукові спроби надати єдине поняття правової визначеності з урахуванням його загального характеру робляться нечасто. Особливо нагальною є потреба у запровадженні правозастосовної одноманітності при вирішенні конкретних справ національними судами. Наприклад, не з'ясованим є порядок залучення темпоральних чинників при реалізації приписів про правову визначеність у застосуванні норм матеріального права. Недостатньо досліджена практика ЄСПЛ та можливості відповідної адаптації європейських напрацювань на українські реалії у коментованій царині. Відтак, питання потребує подальших наукових розробок стосовно визначення змісту коментованого явища.

Метою статті є сукупність міжнародних та українських правових актів, судових рішень, що забезпечують належне застосування національними правозастосовними органами принципу правової визначеності при

розгляді конкретних справ. У цьому зв'язку буде приділено основну увагу темпоральним проявам даного явища. Будуть надані пропозиції щодо відповідного коригування практичних підходів у досліджуваній сфері, а також реалізація цього завдання та напрацювання певних доктринальних і законодавчих підходів.

Виклад основного матеріалу. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Як бачимо, у цивільно-правовій сфері юридична конфігурація даного правила до ключових відносить такі елементи права на судовий захист, як справедливість судочинства, законність правозастосовного органу, своєчасний розгляд справи, право на незалежний і безсторонній суд, публічність процесу. Разом з тим, європейські інституції приділяють серйозну увагу практичному застосуванню правила про правову визначеність при здійсненні правосуддя. Так, Європейська Комісія за демократію через право (Венеційська Комісія) у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що однією зі складових верховенства права є правова визначеність: вона вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними [9, п. 46].

Про те, що принцип правової визначеності є невіддільним, внутрішньо притаманним елементом верховенства права неодноразово наголошував ЄСПЛ у своїх рішеннях, у тому числі і проти України. Визначеність при здійсненні правосуддя потребує однозначності правозастосування. Це, у свою чергу, вимагає забезпечення системності та послідовності у діяльності національних судів, адекватному адаптуванні останніми правових приписів до конкретних суспільних відносин, що виникають та розвиваються у державі. Відтак, суперечливе та неоднакове застосування і тлумачення норм національного права, яке часто здійснюється українськими судами, викликає занепокоєння Європейського Суду та, за позицією останнього, є неприпустимим [10, п. 79]. У своїх рішеннях Конституційний Суд України також посилається на принцип правової визначеності, наголошуючи на тому, що він є необхідним компонентом принципу верховенства права [11].

Отже, правова визначеність є однією з умов ефективної дії принципу верховенства права [12; 13, с. 38; 14, с. 153], а забезпечення реалізації вимог принципу правової визначеності у його широкому розумінні є запорукою не лише ефективної реалізації та захисту прав людини, а й значного вдосконалення механізму держави [15]. При цьому тлумачення правової визначеності у нашій юридичній науці значною мірою збігається з уявленнями про його зміст зарубіжних судових установ та правознавців [16, с. 45-46]. В юридичній літературі воно, переважно, визначається як правовий вплив на суспільні відносини, що структурно включають у себе дві основні стадії:

створення оптимальних правових приписів та їхню безпосередню реалізацію [17, с. 212-213]. Таким чином, вимоги, до нормативних актів, які впливають з принципу правової визначеності, стосуються не лише правотворчості, а проявляються також на етапі правозастосування. Інакше кажучи, ці вимоги стосуються: визначеності законодавства, визначеності повноважень та визначеності судових рішень. Основною при цьому є вимога чіткого формулювання правової норми. Як вказує ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Ольссон проти Швеції», норма національного закону не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що може потягнути за собою вчинена дія» [18, п. 61].

У цьому контексті однією з вимог, які застосовують європейські правові інституції до національного правосуддя, є забезпечення адаптації поведінки конкретного суб'єкта до нормативних умов правової дійсності, захисту його від свавільного втручання з боку держави, впевненості у своєму правовому становищі. Вони входять зі змісту поняття правової визначеності, що забезпечує можливість особи впевнено планувати свої дії. Для цього правові норми повинні бути чіткими та спрямованими на гарантування прогнозованості ситуацій, які виникають у тих чи інших правовідносинах, що опосередковуються правом.

Таким чином, принцип правової визначеності найбільше вивчений як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення насамперед стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування [19, с. 54]. Разом із тим, зміст принципу правової визначеності не обмежується вимогами до нормативно-правових актів. В юридичній науці він переважно розглядається у більш широкому аспекті і охоплює такі прояви, як непорушність і нескасовуваність набутих законних прав (*vested rights*); законність очікування (*legitimate expectations*) – право особи у своїх діях розраховувати на сталість чинного законодавства, а відтак – незворотність закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування (*non-retroactivity*) [20, с. 128-129; 21, с. 41]. Саме через вказані елементи досліджуваного наразі принципу проявляється значення темпоральних чинників закріплення реального змісту правової визначеності. Так, окремі процедурні вимоги стосуються обов'язкового оприлюднення нормативно-правових актів, заборони їхньої зворотної дії, послідовності правотворчості, забезпечення достатнього часу для змін у системі правовідносин, у разі зміни закону чи прийняттям нового, розумної стабільності права. У даному сенсі термін «стабільність» означає «стійкість, сталість, незмінність».

Виходячи з цього, правова визначеність передбачає, що система чинних правових приписів має зберігати стійкий характер, принаймні, упродовж осяжного періоду. Це значить, що кожна норма має бути досить

зрозумілою, такою, що тлумачиться однозначно. При цьому, звісно, мова йде про визначеність саме зовнішнього прояву правової норми, а не її сутнісної природи, оскільки визначеність останньої безпосередньо витікає з самої її природи як міри свободи для усіх суб'єктів права [22, с. 5-6]. Правова визначеність у вигляді стабільності відносин проявляється на рівні правозастосування, де вона забезпечує сталість та незмінність судових рішень. Іншими словами, принцип правової певності гарантує стабільність остаточних рішень судів.

На жаль, українські суди далеко не завжди дотримуються такого підходу. Прикладом невірного рішення може бути справа № 553/3161/16-ц, що розглядалася Ленінським районним судом м. Полтави [23]. Так, суд першої інстанції, постановляючи рішення про відмову особі у позові, обґрунтував його двома факторами. Перший це те, що позов про визнання права на відпустку є необґрунтованим. Друге – що позивач звернувся до суду з пропуском позовної давності, що застосовується до вимог у трудових спорах. Таке рішення є відверто безграмотним. Адже, як то вказано у чинних цивільно-правових актах та відповідних документах вищих судових інстанцій, одночасне застосування аргументації про безпідставність позовних вимог та вплив позовної давності є несумісним. То взаємовиключні обґрунтування судового рішення, а подібне формулювання є таким, що відверто порушує засади правової певності.

Насправді, за змістом частини першої статті 261 ЦК України позовна давність застосовується тільки за наявності порушення права особи. А порушення може відбутися лише за умови належності суб'єктивного права позивачеві. Тобто, позовна давність почнеться (а відтак, і може скінчитися), якщо відповідачем було порушене належне особі матеріальне право. Отже, перш ніж застосовувати позовну давність, суд повинен з'ясувати та зазначити у судовому рішенні, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. У разі, коли такі право чи інтерес не порушені, суд відмовляє у позові з підстав його необґрунтованості. І лише якщо буде встановлено, що право або охоронюваний законом інтерес особи дійсно порушені, але позовна давність спливла і про це зроблено заяву іншою стороною у справі, суд відмовляє у позові у зв'язку зі спливом позовної давності – за відсутності наведених позивачем поважних причин її пропущення.

Про це чітко вказано в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 січня 2013 у справі №6-44041св12. Зокрема, у ній зазначено, що у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 року № 6 (зі змінами) «Про практику розгляду судами трудових спорів» судам роз'яснено, що якщо місячний чи тримісячний строк пропущено без поважних причин, у позові може бути відмовлено з цих підстав. Таким чином, відмовити у позові через пропуск без поважних причин строку звернення до суду можливо лише у тому разі, коли позов є обґрунтованим. У разі безпідставності

позовних вимог при пропуску строку звернення до суду у позові належить відмовити за безпідставністю позовних вимог.

Отже, суд, який розглядав коментовану конкретну справу, мав визначитися, яка із правових підстав – безпідставність позовної вимоги чи сплив позовної давності є дійсним підґрунтям для відмови у позові у справі. Бо, враховуючи взаємовиключність цих підстав (початок і подальше закінчення перебігу позовної давності означає, що позов був обґрунтований, право дійсно належало позивачу і було порушене відповідачем), вони не можуть одночасно існувати у судовому рішенні. Фактично місцевий суд, згідно з законодавством України встановив, що право, за захистом якого звернувся позивач, йому дійсно належить, воно було порушене відповідачем шляхом його невизнання та оспорювання і щодо вимог позивача з цього часу почалася позовна давність, яка, на думку суду першої інстанції, спливла на час пред'явлення позову. За таких обставин виключається відмова у позові «за безпідставністю вимоги». Тож, винесене рішення не тільки суперечить чинному законодавству України, а і здоровому глузду.

Між тим, обставини, які потягли відмову у задоволенні позову та вказані у судовому вердикті, бувають досить суттєвими, позаяк у деяких випадках вони тягнуть виникнення нових правовідносин. Для учасників зобов'язання досить важливо, з яких саме підстав відмовлено у позові. Коли це сталося у зв'язку з відсутністю матеріального права на вимогу, значить подібного обов'язку взагалі не існувало. Відмова ж у задоволенні вимог зі спливом давності не припиняє охоронне зобов'язання і лише означає, що воно вже не може бути реалізоване примусово. Тобто, між боржником та кредитором продовжує існувати певний матеріальний взаємозв'язок, останній може пред'являти вимоги про виконання, у тому числі і з застосуванням заходів оперативного примусу надалі, оскільки до таких санкцій строки позовної давності не застосовуються.

Як бачимо, національні суди часто не дотримуються принципу правової визначеності при здійсненні правосуддя. Як результат, отримуємо незрозумілі та неоднозначні рішення, що порушує правило про визначеність та ефективність судових вердиктів та право особи на отримання обґрунтованого остаточного рішення у своїй справі. Питання тут полягає не стільки у свідомому нехтуванні правами особи при розгляді справи, як у невисокому рівні правових знань багатьох українських суддів. Не є великим секретом той факт, що рівень кваліфікації багатьох представників Феміди наразі не відповідає фаховим вимогам. Тож, сьогодні відсутні перспективи для оптимізму стосовно зменшення кількості скарг на державу Україну до Європейського суду з прав людини.

Стабільність правотворення та правозастосування окремі дослідники пов'язують з правилом про передбачуваність права у конкретній ситуації. До нього включаються наступні положення темпорального змісту: відсутність зворотної сили акта (неможливість застосування акта до ситуацій, які виникли до набрання ним чинності); нечинність акта, який не був

належним чином опублікований; виправдані очікування, що передбачає можливість внесення змін до правових актів після попереднього оповіщення тих, кому нові правила адресовані; ясність і зрозумілість права для тих, кого воно стосується; право давності, відповідно до якого не можна вимагати визнання правового акта незаконним або вимагати виконання якихось зобов'язань, коли минуло багато часу після набрання ними чинності [24, с. 60]. Інші науковці також наголошують на застосуванні часових критеріїв при реалізації принципу правової визначеності. Вони поділяють даний принцип на два субпринципи: 1) неможливість зворотної дії законодавства, окрім випадків, коли законодавчі цілі не можуть бути досягнуті іншим чином, за умови, що дотримано принципу захисту легітимних очікувань; 2) захист легітимних очікувань, при цьому очікування визнаються легітимними, якщо вони є розумними, тобто відповідають реальним сподіванням «обережної людини» [25, с. 42]. Європейські правові інституції (Суд Європейського Союзу) у своїй практиці також неодноразово підкреслюють важливість положення про законне очікування у сенсі принципу правової визначеності (справа *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz* (1979) [26]).

Отже, принцип законних очікувань є складовою частиною принципу правової визначеності. Він полягає у тому, що, коли особа переконана у досягненні запланованого результату, діючи згідно з нормами права, має бути гарантований захист цих очікувань. При цьому для реалізації даного принципу повинні бути дотримані певні критерії. Як вже вказувалося, захист очікуванням надається лише тоді, коли вони мають законний характер. Крім того, захищаються лише ті законні очікування, які належать розсудливим та обачним суб'єктам [27, с. 160–161].

Важливим аспектом поняття принципу правової визначеності є механізм, відповідно до якого закон не має зворотної сили. Європейський суд з прав людини постулює його як один із необхідних елементів даного принципу [28, п. 30]. За загальним правилом, закон повинен бути спрямованим у майбутнє. Вважається, що зворотна дія правових приписів суперечить даному принципу, оскільки суб'єкти права повинні знати наслідки своєї поведінки, зокрема, при конструюванні цивільних відносин, інакше воно негативно впливає на права та законні інтереси особи. Тож, означений підхід забезпечує реалізацію невіддільного права людини бути впевненою, що її належна поведінка через якийсь період не призведе до погіршення правового становища. Втім, як вказує ЄСПЛ, застосування зворотної сили норми допускається у виняткових випадках, скажімо, коли цього вимагають цілі, яких мається досягти, і забезпечується повага до законних очікувань особи.

Між тим, застосування як обґрунтування судових рішень правових актів, які не є чинними у часі, сьогодні стало серйозною проблемою національного судочинства. Українські судді, нітрохи не вагаючись, часто застосовують правові акти, які або не мають стосунку до справи, або не існували на час виникнення спірних відносин, або взагалі ніколи не на-

бували чинності. Відтак, мусимо констатувати, що наші суди досить часто не зважають на вказаний субпринцип щодо неможливості зворотної дії правового акту у часі, здійснюючи «заднім числом» застосування окремих нормативних положень. То найбільш притаманно для нормативних актів локального характеру, коли судді не можуть чи не хочуть детально проаналізувати час видання та оприлюднення його. Наприклад, Лубенська міська рада Полтавської області 14 лютого 2014 року затвердила «Порядок визначення та відшкодування територіальній громаді міста Лубни в особі Лубенської міської ради збитків, заподіяних внаслідок порушення вимог земельного законодавства» (далі – Порядок). При цьому орган місцевого самоврядування нарахував передбачені цим порядком санкції на окремих землекористувачів, починаючи з 2011 року. А українські суди, попри звернення потерпілих до них за захистом, проігнорували як Конституцію, так і елементарні правові засади справедливого судочинства, відмовивши у захисті та закривши очі на вказані негаразди із законом [29]. З урахуванням припису закону та ч. 4 п. 2.17 постанови Пленуму ВГСУ № 6 від 17 травня 2011 року «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» до спірних відносин має застосовуватися саме та редакція акту, яка була чинною на дату такого правовідношення. Отже, Порядок не може поширюватися на відносини, що відбувалися до його прийняття. Втім, господарські суди чомусь застосували даний документ для регулювання відносин, що відбувалися до його прийняття, що є порушенням закону.

Іншим необхідним елементом принципу правової визначеності визнано вимогу обов'язкового оприлюднення нормативно-правових актів (*non obligat lex nisi promulgata*). Його основне призначення – забезпечити, щоб жодна з норм, які приймають державні органи влади, не могла застосовуватися до не поінформованих про неї. Згідно з рішеннями ЄСПЛ, «закон повинен бути адекватною мірою доступним та громадянин повинен мати відповідну обставинам можливість орієнтуватися у тому, які правові норми застосовуються до даного випадку» [30]. Дійсно, презюмуючи знання громадянами законів, держава мусить зробити все необхідне для доведення нормативних приписів до їхнього відома. Це забезпечує дотримання правила щодо передбачуваності законодавства та гарантування неприпустимості внесення непередбачуваних змін до нього.

Таким чином, обов'язковою передумовою набуття чинності правовими актами є факт їхнього публічного оприлюднення. Особливої актуальності у цьому відношенні набуває публікація локальних нормативних актів, які видаються місцевими органами самоврядування, іншими державними чи громадськими інституціями, бо обов'язковою передумовою набуття чинності такими актами є факт їхнього публічного оприлюднення. В українських судах сьогодні абсолютно відсутня практика перевірки правозастосовним органом того, чи був оприлюднений певний документ, а відтак, чи набрав він законної сили, і коли це відбулося. Звісно, з цього

приводе вищі судові органи держави неодноразово давали певні рекомендації. Так, у п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» було запропоновано звернути увагу судів на те, що згідно з ч. 2 ст. 57 Конституції є нечинними, а отже, не можуть застосовуватись ті закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, які не доведені до відома населення у встановленому законом порядку. Це означає, що судові рішення не може ґрунтуватись на неоприлюднених нормативно-правових актах такого змісту.

Але, на жаль, питання не зрушило з мертвої точки. Між тим, місцеві органи влади та органи місцевого самоуправління продукують все більше різноманітних загальнообов'язкових положень, правил поведінки та інших актів нормативного характеру, що визначають правовий статус населення. При цьому практично жоден із них не був свого часу оприлюдненим у встановленому законом порядку. Як приклад наведемо вже згадуваний у даній праці Порядок <...>, затверджений Лубенською міською радою Полтавської області 14 лютого 2014 року та досліджений у справі № 917/2333/15. Цей документ ніколи не був у належний спосіб опублікований, та, попри це, позитивно оцінений господарськими судами України. Насправді ж, саме суб'єкт владних повноважень повинен надати правозастосовному органу докази оприлюднення, покладання такого обов'язку на громадянина є неприпустимим. А ненадання відповідних доказів слід вважати як недоведеність факту чинності відповідного документу (іншими словами, нечинність акту презюмується). У будь-якому разі подібні нечинні правові документи не можуть бути покладені в основу судового рішення.

З проведеного дослідження можемо зробити певні висновки. Правова визначеність постає все більш вагомим та значущим фактором правотворчого та правозастосовного процесів. Численні рішення Європейського суду з прав людини проти України, в яких є пряма вказівка на недотримання державою вказаного принципу, дозволяють кваліфікувати коментовану правову ідею як фундаментальне та самостійне явище. Разом з тим, ні законодавець, ні правозастосовні органи не переймаються щодо запровадження дієвих механізмів реалізації принципу правової визначеності. Це призводить до неоднакового розуміння та тлумачення правових норм, прийняття необґрунтованих та неефективних судових рішень, до різного застосування. Відсутність визначеності у діяльності органів державної та судової влади стосовно забезпечення, додержання чи реалізації прав і свобод конкретної особи може мати негативні наслідки і призвести до сваволі. Тож вказаний принцип повинен бути обов'язково закріплений нормативно, при цьому чітко має бути визначена його сутність, реальний зміст та встановлена відповідальність за його недотримання при розгляді судової справи. Також слід закріпити у законодавчому порядку широке розуміння даного принципу, яке включає у себе також і темпоральні його прояви, досліджені у цій праці.

Література:

1. Хайек Ф. А. фон. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики : пер. с англ. / Ф. А. фон Хайек. – М. : ИРИСЭН. – 2006. – 644 с.
2. Сидоренко М. В. Правовая определенность как фундаментальная общеправовая идея: понятие, сущность и назначение / М. В. Сидоренко // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Право – 2016. – Том 16. – № 3. – С. 45-51.
3. Алексеева Т. М. Правовая определенность судебных решений в уголовном судопроизводстве: понятие, значение и пределы : [монография] / Т. М. Алексеева – М. : Юрлитинформ, 2016. – 208 с.
4. Поляков С. Б. Значение принципа правовой определенности в постановлениях Европейского суда по правам человека / С. Б. Поляков., А. И. Сидоренко // Адвокат. – 2014. – № 7. – С. 5-10.
5. Масаладжиу Р. Принцип правовой определенности в науке, практике ЕСПЧ и его влияние на доступность правосудия на стадии надзорного производства в гражданском и арбитражном процессе / Р. Масаладжиу // Арбитражный и гражданский процесс. – 2009. – № 7. – С. 22-25.
6. Пресняков М. В. Правовая определенность и определенность прав в современном конституционно-правовом дискурсе / М. В. Пресняков // Гражданин и право. – 2014. – № 4. – С. 3-16.
7. Ковтун Н. Н. Правовая определенность и *res judicata* в решениях Европейского Суда по правам человека / Н. Н. Ковтун, Д. М. Шунаев // Российский судья. – 2014. – № 9. – С. 38-42.
8. Козюбра М. І. Принцип верховенства права та правової держави: єдність основних вимог / М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Том 64. Юридичні науки. – С. 3-9.
9. Доповідь № 512/2009 Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) «Верховенство права» : Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
10. «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine) : Рішення ЄСПЛ від 25 липня 2002 року у справі (заява № 48553/99). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_043
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 3.5, 3.6 пункту 3 статті 3 «Прикінцеві положення» Закону України «Про Митний тариф України», абзацу восьмої частини другої статті – Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита), 23 червня 2009 р., № 15-рп/2009.
12. Ушакова Л. В. Принцип правовой определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства / Л.В. Ушакова // Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования Поморск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusrand.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>.

13. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 238 с.
14. Матвеєва Ю. І. Принцип правової визначеності як один із аспектів верховенства права / Ю. І. Матвеєва // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Прикарпат. юрид. ін-т Львів. держ. ун-ту внутр. справ, Укр. асоц. порівнял. правознавства, Міжнар. наук. журн. «Порівняльно-правові дослідження». – Київ : Логос, 2010. – С. 153-156.
15. Забезпечення кваліфікованого захисту прав людини: ключові проблеми та подальші кроки: Українська Гельсінська спілка з прав людини / Підготовлено експертами Лабораторії законодавчих ініціатив за наслідками міжнародної конференції «Кваліфікований правовий захист громадянина: принципи правової держави як складова частина європейської політичної ідентичності» (8 лютого 2007 року, м. Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1173093243>.
16. Опришко В. Ф. Право Європейського Союзу. Загальна частина: [підруч.] / В. Ф. Опришко, А. В. Омельченко, А. С. Фастовець. – К. : КНЕУ, 2002. – 458 с.
17. Теория государства и права / под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с.
18. Рішення ЄСПЛ від 24 березня 1988 року у справі «Ольссон проти Швеції» (OLSSON v. SWEDEN”, заява № 10465/83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univie.ac.at/bimtor/.../ecthr_1988_olsson_vs_sweden...
19. Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А. М. Приймак // Наук. записки нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К., 2010. – Т. 103: Юридичні науки. – С. 53–55.
20. Магрело М. Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок? / М. Магрело // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 127–135.
21. Цесар І. Принцип правової визначеності у діяльності органів державної влади / І. Цесар // Юридична Україна. – 2011. – № 1. – С. 41–47.
22. Бондарь, Н. С. Правовая определенность – универсальный принцип конституционного нормоконтроля / Н. С. Бондарь // Конституционное и муниципальное право. – 2011. – № 11. – С. 4-10.
23. Справа № 553/3161/16-ц, архів Ленінського районного суду м. Полтави за 2016 рік
24. Право Європейського Союзу : підруч. / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
25. Право Європейського Союзу : [навч. посіб.] / за ред. Р. А. Петрова. – К. : Істина, 2011. – 376 с.
26. Judgment of the Court of 16 June 1998. A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. EEC / Yugoslavia Cooperation Agreement – Suspension of trade concessions – Vienna Convention on the Law of Treaties – Rebus sic stantibus clause. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61996CJ0162>.
27. Хартли Т. К. Основы права Европейского Сообщества : пер. с англ. / Т. К. Хартли. – М. : Закон и право ; ЮНИТИ, 1998. – 703 с.

28. Рішення ЄСПЛ від 28 березня 2006 року у справі «Мельник проти України» (Melnyk v Ukraine), (заява №23436/03). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_037.
29. Справа № 917/2333/15. Архів господарського суду Полтавської області за 2015 рік.
30. Рішення ЄСПЛ від 26 квітня 1979 року у справі «Саеді Таймз проти Сполученого королівства» (Sunday Times v. The United Kingdom) (заява №6538/74).

Гуйван П. Д. Темпоральные и сущностные критерии правовой определенности в качестве критерия справедливого судопроизводства

Аннотация. В работе проанализированы европейская и украинская практика применения принципа правовой определенности. Изучены проявления данного явления в процессе правотворчества и правоприменения. Указано на многочисленные случаи неправильного толкования национальными правоприменительными органами данного принципа. Рассмотрена практика, касающаяся обоснованности и определенности судебных решений. Подчеркнута незаконность правоприменения актов, которые не имеют силы, к отношениям, ими регулируемым, или тех, что не были должным образом обнародованы.

Ключевые слова: обратное действие нормы во времени, правовая определенность, обнародование акта.

Guyvan P. Temporal and essential criteria of legal certainty as a criterion for fair trial

Summary. The paper analyzes the European and Ukrainian practice of applying the principle of legal certainty. The manifestations of this phenomenon in the process of lawmaking and law enforcement have been studied. At the same time, the principle of legal certainty is postulated as a set of requirements for the organization and functioning of the legal system with a view to ensuring, above all, a stable legal position of the individual by improving the processes of rulemaking and issuing judicial verdicts. It was noted the need to take decisions on a particular case, taking into account the requirements for their certainty, validity and effectiveness.

The real content of the rule on the predictability of the law in a particular situation was studied. Inherent elements are analyzed, through which the importance of temporal factors of legal certainty is manifested. The content of the principle of legitimate expectations, which are an integral part of the principle of legal certainty, has been studied in detail. It is that when a person is convinced of the achievement of the planned result, acting in accordance with the rules of law, the protection of these expectations must be guaranteed. Numerous cases of misinterpretation by the national law enforcement agencies of this principle are indicated. Practice concerning the validity and certainty of judicial decisions is considered. The illegality of the enforcement of acts is underlined, they are not valid for relations that are regulated, or those that have not been properly promulgated.

Key words: inverse action of the norm in time, legal certainty, promulgation of the act.